

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА ЯК СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ

Світлана Липка

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна)

Слово у традиційній лінгвістиці розглядають як єдність позначення та позначуваного. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки виявляється підвищений інтерес до семантичних аспектів мови на усіх її рівнях, акцентується доцільність аналізу значення слова як структурованої системи. Проблема польової семантики слів у наш час ще недостатньо вивчена. Тож метою нашої статті є розгляд теоретичних засад семантичного аналізу мови та вивчення польового підходу як одного із перспективних шляхів дослідження лексичної системи мови.

Поняття *лексико-семантична група* (ЛСГ) є, на думку більшості лінгвістів східноєвропейського семасіологічного простору, найбільш близьким до концепції *лексико-семантичного поля*. ЛСГ вважають найбільш адекватною моделлю лексико-семантичної системи на підставі того, що „сміслові зв’язки (її компонентів) з усіма словами даної лексико-семантичної групи ті ж самі, що в усій лексико-семантичній системі в цілому“ [14, с.258].

Вивченню ЛСГ присвятили свої наукові праці Ф. Філін, Г.А. Уфимцева, В.А. Звєгінцев, Д.М. Шмельов, З.В. Нічман, В.І. Кодухов, Ж.П. Соколовська (див.[7]) та ін., даючи різнотипні визначення ЛСГ. Наявні визначення ЛСГ розглядаються, як правило, за дедуктивним та індуктивним принципами [9, с.43]. Дедуктивні дослідження (М.Д. Капатрук та ін.) визначають ЛСГ як близькі до синонімічних рядів угруповання, об’єднані навколо головного значення домінанти. Ці синоніми мають із домінантою сильний семантичний зв’язок, який визначається об’єктивними формалізованими процедурами [2, с.75-78; 14, с.137]. Індуктивно ЛСГ являє собою певну частину лексико-семантичної системи мови, тобто мікросистему, що поєднує лексико-семантичні варіанти (= семеми) (ЛСВ) семантично

пов'язаних слів однієї частини мови на основі спільних інтегруючих семантичних ознак як обов'язкових компонентів [8, с.7]. Така ЛСГ відповідає, певною мірою, частині словесного поля. Вичленовується вона здебільшого на основі тлумачного словника, причому до її складу належать всі слова, що мають відповідний компонент у своїх тлумаченнях [9, с.43]. Тому одиницею виділення ЛСГ стає ЛСВ (як поєднання змісту та звучання), а її семема служить засобом аналізу змістових зв'язків у групі та між групами. Відношення між компонентами у межах групи, які отримують свої синтагматичні характеристики можуть бути не лише синонімічними, а й гіперо-гіпонімічними [15, с.191]. На цій підставі деякі лінгвісти (О.Д. Огуй, Г.А. Уфимцева та ін.) вважають, що системні відношення в межах ЛСГ відповідають системним відношенням усієї лексико-семантичної системи мови [14; 9, с.43]. За типом відношень між словами ЛСГ поділяються на групи із парадигматичними та синтагматичними зв'язками. Парадигматичні відношення слів забезпечують можливість вибору одиниць при творенні мовлення як в якісному так і в кількісному плані [16, с.128]. В середині ЛСГ виділяються більш тісні семантичні об'єднання, лексико-семантичні категорії, до яких належать синоніми, антоніми, конверсиви, гіпоніми [4, с.123].

Визначення суті ЛСГ тісно пов'язане з питанням її структурної організації. За своєю структурою ЛСГ поділяється на *ядро*, яке об'єднує в собі найуживаніші компоненти групи, *основний склад* та *периферію* (нечастотні ЛСВ, що здебільшого з'являються в інших сферах вжитку з небагатьма спільними семами) [9, с.43]. Центральним елементом групи є *домінанта*, навколо якої групується вся ЛСГ, вона виражає поняття в найбільш загальній, абстрактній і нейтральній формі, забезпечує внутрішній зв'язок, що поєднує похідні значення, тобто, є ключовим словом, яке охоплює семантичний простір усієї ЛСГ. Зауважимо, що полісемантичне слово зі своїми семемами може належати одночасно до декількох груп, причому ЛСВ поділятиметься за семами на різні класи. Значення *семем* може виступати домінантою в одній

групі, а інша *сема* того самого слова входить до основного складу іншої групи та водночас належатиме до периферії в третій групі [10, с.99].

Дослідники відводять різні позиції щодо місця ЛСГ у системі парадигматичних відношень у лексиці. Згідно з концепцією Л.М. Васильєва [3, с.106-111], поняття ЛСГ перебуває у родо-видових відношеннях з поняттям поля, тобто ЛСГ є різновидом семантичного поля.

Поняття *лексико-семантична група* часто ототожнюється з полем та синонімічним рядом (Г.А. Уфимцева, А.М. Кузнецов та ін.), і розглядаються як рівноправні види більших парадигматичних угруповань у лексиці [14]. Проте у сучасній лінгвістиці є вагомі критерії для розрізнення ЛСГ, семантичного поля та інших парадигматичних угруповань, запропоновані В.В. Левицьким. Основним диференційним фактором для ЛСГ та семантичного поля є, за В.В. Левицьким, специфіка зв'язків між елементами тієї чи іншої лексико-семантичної мікросистеми: „Елементи семантичного поля об'єднані передусім спільними позамовними зв'язками та відношеннями; елементи ЛСГ пов'язують та об'єднують, перш за все, внутрішньомовні відношення“ [5, с.73]. Ще однією розрізнявальною ознакою є дискретність/недискретність. Семантичне поле та інші мікросистеми можуть позначати дискретні та недискретні об'єкти зовнішньої дійсності. Як відомо, семантичне поле може складатися з двох лексичних одиниць, а ЛСГ складається з більшої кількості ЛСВ (двочленним може бути лексичне угруповання, елементи якого пов'язані відношеннями синонімії й антонімії). Тобто, обсяг групи теж є диференційною ознакою. Наступний диференціювальний фактор – це тип і місце знаходження імені групи. У ЛСГ домінантою є ціле слово, яке входить до складу груп, а в синонімічному ряді у якості домінанти виступає одне певне значення слова. Члени ЛСГ об'єднуються декількома значеннями. У семантичному полі ідентифікатор, який є словосполученням (словоутворенням), а не словом, позначає родові поняття і не належить до угруповання. Члени семантичного поля об'єднує один спільний компонент. Також ЛСГ і семантичне поле розрізняються між собою типом відношень всередині мікроструктури. Так,

якщо елементи семантичного поля частіше перебувають у відношеннях комутації, синонімічного ряду – у відношеннях субституції, то ЛСГ притаманні обидва типи системних відношень. ЛСГ та семантичний ряд є двовимірними утвореннями, тоді коли семантичне поле буває як одно-, так і двовимірним угрупованням [6].

Отже, ознайомившись із вище наведеними твердженнями, доходимо висновку, що лексико-семантичну систему мови, яка виражає „мовну картину світу“ (МКС), можна зобразити у вигляді польових угруповань (полів), які, в свою чергу, складаються з ЛСГ, а ті – із ЛСВ, організованих за гіперо-гіпонімічною моделлю з ієрархією складових (ЛСГ – синонімічні ряди – ЛСВ – семи) (див. [9, с. 44]). Іншими словами, ґрунтуючись на концепціях А. Шрамма [13] та О. Огуя [11], можна твердити, що МКС як ціле (УНІВЕРСУМ чи СУЩЕ) складається з трьох взаємопов'язаних підкласів-систем – ЛЮДИНА, ОТОЧУЮЧА ДІЙСНІСТЬ та ДЕТЕРМІНАНТИ, що їх поєднують між собою. Кожен підклас МКС своєю чергою ділиться на роди, види та підвиди. Родам у лінгвістичному відношенні відповідають об'єднання полів, видам – окремі поля, а підвидам – певні лексико-семантичні групи в межах свого поля.

Згідно з теорією системних відношень, опис лексики саме за поділом на ЛСГ вважається у сучасній лінгвістиці безсумнівно ефективним. Адже дослідження ЛСГ як одного із рівнів ієрархічної лексико-семантичної системи мови, яке можна здійснювати формалізованими процедурами, дозволяє різнобічно вивчати синтагматичні зв'язки, парадигматичні відношення та епідигматичні характеристики лексичних одиниць у межах групи змістовно поєднаних лексико-семантичних варіантів. Тому таке дослідження є одним із найперспективніших напрямів семасіології. Проте, як зазначає О. Бессонова, вивчення поля лише для однієї частини мови суттєво знижує потенціал дослідження, бо „поза увагою залишається певна кількість мовних знаків, що співвідноситься з тим же поняттям, але приналежних до інших частин мови“ [1, с.20]. На думку О. Огуя, виходячи з голістично-модулярного розуміння МКС, доцільним буде як об'єднання семантичного (позамовного) та лексико-

семантичного (мовного) розуміння, так і повернення до вхідної концепції Тріра (див. [12]). Науковець здійснив діахронічний аналіз поля зі значенням ІНТЕЛЕКТ (*VERSTAND*), включивши до складу поля компоненти, що належали до різних частин мови, досягаючи цим, як він вважав, повного покриття його простору. Тому, услід за Й. Тріром, О. Бессоною, О. Огуєм та ін. вважаємо, що „саме різнокатегоріальне польове дослідження дає відносно повне охоплення об'єкта, дозволяючи побачити його в цілісності, забезпеченій синергійною взаємодією його складових модулів“ [1, с. 20; 12]. Цілісність поля повинна забезпечуватися полікатегоріальними компонентами, які, належачи до різних частин мови, покривають відповідні семантичні ділянки, формуючи спільні функціональні парадигми. Вивчення таких парадигм має стати актуальним завданням сучасного мовознавства [12].

Література: 1. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови : когнітивно-гендерні аспекти / О. Л. Бессонова. – Донецьк : ДонНУ, 2002. – 362 с. 2. Быстрова Л. В. К вопросу о принципах и методах выделения лексико-семантических групп слов / Л. В. Быстрова, Н. Д. Капатрук, В. В. Левицкий // Науч. докл. высш. шк. Филологические науки. – 1980. – № 6. – С. 75-78. 3. Васильев Л. М. Теория семантических полей / Л. М. Васильев // Вопросы языкознания. – 1971. – № 5. – С. 105-113. 4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 1999. – 284 с. 5. Левицкий В. В. Статистическое изучение лексической семантики / В. В. Левицкий. – К. : УМК ВО, 1989а. – 156 с. 6. Левицкий В. В. Экспериментальные методы в семасиологии / В. В. Левицкий, И. А. Стернин. – Воронеж: Изд-во Воронеж.ун-та, 1989. – 192 с. 7. Липка С. І. Лексико-семантичне поле на позначення зухвалої поведінки в сучасній німецькій мові: дис... канд. філол. наук: 10.02.04/Липка Світлана Іванівна. – Львів, 2013. 8. Ничман З. В. К вопросу о лексико-семантических группах слов (на материале глаголов устной речи в современном русском языке) / З. В. Ничман // Науч. труды / Новосибирск. гос. пед. ин-т. – 1973. – Вып. 91. – С. 4–19. 9. Огуй О. Д. Полісемія в синхронії, діахронії та панхронії / О. Д. Огуй // Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові та мовах Європи. – Чернівці : Золоті литаври, 1998. – 370 с. 10. Огуй О. Д. Лексикологія німецької мови. *Lexikologie der deutschen Sprache* : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів] / Огуу О. Д. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 416 с. 11. Огуй О. Д. Об'єднана індуктивно-дедуктивна мовно-психологічна класифікація прикметників у „мовній картині світу“ / О. Д. Огуй // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. Вип. 41 : Германська філологія). – 1998. – С. 39-46. 12. Огуй О. Д. Мовна і концептуальна картини світу: ономасіологічна проблема, семасіологічний підхід та голістична перспектива / О. Д. Огуй. – Львів : Вища школа, 2012. 13. Степанова Г. В. Введение в семасиологию русского языка : учеб. пособие / Г. В. Степанова, А. Н. Шрамм. – Калининград : Изд-во Калинингр. гос. ун-та, 1980. – 72 с. 14. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка) / А. А. Уфимцева. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1962. – 287 с. 15. Уфимцева А. А. Слово в лексико-семантической системе языка / А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1968. – 272 с. 16. Тулдава Ю. А. Проблемы и методы системно-квантитативных исследований лексики / Ю. А. Тулдава. – Таллин : Валгус, 1987. – 203 с.